

МІКОЛА ШАБОВІЧ ЯК СТВАРАЛЬНІК І ДАСЛЕДЧЫК АЎТАРСКІХ НЕАЛАГІЗМАЎ

М. Р. Прыгодзіч

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,
вул. К Маркса, 31, 220030, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь,
mik197@tut.by*

На матэрыяле паэтычных зборнікаў аналізуюцца індывідуальна-стылістычныя неалагізмы Міколы Шабовіча, прафесійнага лінгвіста і даследчыка аўтарскай неалагізацыі ў творах беларускіх пісьменнікаў 1920-х гадоў і адначасова інтэрпрэтатара і стваральніка ўласных неалагізмаў. Вызначаюцца словаўтваральныя тыпы і мадэлі, паводле якіх ствараюцца неалагізмы, аналізуюцца працэсы станаўлення і перспектывы далейшага развіцця аўтарскай неалагізацыі як аднаго з важнейшых спосабаў папаўнення і абнаўлення лексічнага саставу сучаснай беларускай літаратурнай мовы

Ключавыя словы: аўтарскія неалагізмы; неалагізацыя; лексічны састаў; папаўненне слоўніка; літаратурная кадыфікацыя; перспектывы развіцця.

Імя Міколы Шабовіча добра вядома як аматарам беларускай паэзіі, так і даследчыкам аказіянальнаўтворанай лексікі, выкладчыкам вышэйшых навучальных устаноў Беларусі. Лаўрэат Рэспубліканскай прэміі «Залаты Купідон» і Міжнароднай літаратурнай прэміі імя С.А. Ясеніна, аўтар сямі паэтычных кніг не толькі ўважліва і самазахоплена даследуе літаратурную спадчыну іншых, але і стварае ўласныя «паэтычныя смеласці» (Г. Лорка). Пра словатворчасць паэта хораша выказаўся А. Нафрановіч: «У гэтай няпростай рабоце аб’ядноўваюцца тонкі назіральнік і вопытны мовазнаўца: *луг мядова-траваросны, рыжаспеўны вецер, натоўп шумнавіры, зорнаспеўна ў вышыні, яснаспевіць лета, глядзіць сонечнавока, кветавір, малітварука слухаць споведзь*. Пісьмо М. Шабовіча адметнае сваёй нязмушанасцю, радкі то бурліва струменяць, то цякуць спакойнай плынню. Кожны з іх сэнсава багаты, па-філасофску заглыблены, яны схіляюць, як правіла, чытача да роздуму. І тэхніка вершаскладання бездакорная. І самае, бадай, адметнае – музычнасць паэтычнай мовы ...» [4].

Сёння ўжо складана адказаць на пытанне, што было раней: уласны аўтарскі неалагізм як элемент паэтыкі ці лінгвістычны складнік гэтага феномена. І не дзіва, калі ўлічыць, што ў свой час пачаткоўцу-паэту і маладому аспіранту прафесар Міхась Яўневіч прапанаваў тэму, звязаную з аказіянальным словам у беларускіх мастацкіх тэкстах 20-х гадоў XX стагоддзя. Адзначым, што кандыдацкая дысертацыя М. Шабовіча па аказіяналізмах была не першай у беларускім мовазнаўстве, да яго працы дысертацыйныя даследаванні абаранілі такія вядомыя сёння даследчыкі аўтарскіх неалагізмаў, як Г. Басава (1982), І. Казейка (1988), У. Бобрык (1992), Н. Чарнаброўкіна (1999), В. Варановіч (2000). Аднак ніхто з гэтых

лінгвістаў не звяртаўся да аналізу неалагічнай лексікі 1920-х гадоў, перыяду актыўных пошукаў маладымі літаратарамі новых сродкаў моўнай вобразнасці, сугучных рэвалюцыйнаму светаразуменню тых гадоў. Атрыманы вопыт аналізу паэтычных неалагізмаў аўтараў той эпохі дазволіў і паэту М. Шабоўічу творча ўспрыняць узоры, тыпы і мадэлі стварэння індывідуальна-стылістычных неалагізмаў. Лінгвістычна-паэтычны “тандэм” у адной асобе прынёс цікавыя і арыгінальныя вынікі, засведчыў у многім унікальную словатворчасць.

Як адзначае А. А. Земская, «аказіяналізмы характарызуюць зусім асобы аспект вывучэння мовы – творчы, індывідуальны, эстэтычны: яны рэалізуюць індывідуальную, творчую кампетэнцыю гаворачага, хай гэта паэт, дзіця або звычайны чалавек. Яны арыентаваны не на правілы, агульныя для ўсіх носьбітаў мовы, але на здольнасці індывідуума выкарыстаць магчымасці, закладзеныя ў сістэме мовы. Аказіяналізмы паказваюць, на што здольная мова пры стварэнні новых слоў, якія яе творчыя патэнцыі, глыбінныя сілы» [3, с. 180].

Паводле назіранняў беларускіх даследчыкаў аказіянальнага слова, найбольшую ўдзельную вагу ў гэтым працэсе займае суфіксацыя, пры дапамозе якой утвараюцца словы самых розных часцін мовы. Дамінуе гэты спосаб і ў М. Шабоўіча, пры гэтым выкарыстоўваюцца пераважна вядомыя ў літаратурнай мове словаўтваральныя тыпы і мадэлі. Парадаксальна, але ў паэта найбольшай колькасцю паводле часцінамоўнай прыналежнасці вылучаюцца дзеясловы (намі зафіксавана 29 слоў), утвораныя пры дапамозе суфікса *-і-* (*-ы-*). Такая актыўнасць гэтага старажытнага славянскага суфікса, на думку М. С. Васілеўскага, звязана з яго спрадвечнасцю ў жывым маўленні [1, с. 200], таму і выкарысталася сучасная беларуская літаратурная мова спаўна гэты дэрывацыйны тып. Параўн. у М. Шабоўіча: *абраманіцца, забарыкадзіць, звясновіць, крылаціць, леціцца, нявесціцца, прыгожыць, ружовіць, футараліць* і інш.:

*А беларускай песні – быць!
Яна прарвецца з рыштаванняў
І на Еўропы скрыжаваннях
Так вальнакрыла закрыліць!
А хто ўсумніцца – не дай божа, –
Маэстра Фінберг дапаможа
(Беларускай песні і Міхаілу Фінбергу).*

Адзначым, што і ў мастацкіх тэкстах 1920-х гадоў гэты словаўтваральны тып займае лідарскія пазіцыі, пры гэтым асобныя аўтарскія словы сталі настолькі ўдалымі, што былі засвоены і неаднаразова выкарыстаны многімі паэтамі таго часу. Напрыклад, лексема *крышталіць* зафіксавана ў 16 кантэкстах васьмі аўтараў [6, с. 84], *імклівіць* – у 12 кантэкстах (прычым 8 з іх належаць У. Дубоўку) [6, с. 89].

Значнай колькасцю лексем у індывідуальнай словатворчасці М. Шабоўіча прадстаўлены назоўнікі (19) і прыметнікі (17): *бярлогія, зеленавір, развіты* (развітанні), *хлусняр, шкадаўё; грачынны, далечны, лясотны, прывабна-вечаровы, словаблудны* і інш. Параўн.:

*На шчодрым словасплаве
Хто не сляпы – скумекаў:
Зубра Гусоўскі ўславіў,
Карову – Толя Зэкаў
(Песня пра карову);*

*На ўзлеску дзесь, прылётшы на стажку,
Пад спеў лясоўны грэшина-самавіты
Ты молішся лірычнаму радку,
Самому Богу молішся нібыта
(Хведару Гурыновічу).*

Сярод аўтарскіх неалагізмаў М. Шабоўіча выдзяляцца значная група складанняў, утвораных у выніку аб'яднання дзвюх і больш асноў самастойных слоў. Многія з іх знайшлі сваю часавую апрабацыю яшчэ на самым пачатку станаўлення сучаснай беларускай літаратурнай мовы і сталі трывалай асновай для абнаўлення яе лексічнага саставу. Яны ж, несумненна, паслужылі ўзорам і ў пэўнай ступені матывавалі з'яўленне ў сучаснага паэта сваіх уласных намінацый. Да ліку такіх адзінак можна аднесці наступныя: *адчайна-проста, адзінаспеўны, веснавейны, грэшина-самавіты, дзіўна-спеўны, дзіўнаквеціць, крылата-накручаста, літпрыстойны, малітварука, светлаказка, узнёсла-прароча, хуткабег, шматкветна, шчымліваняшчотна* і інш.

У навуковай літаратуры па праблемах аўтарскай неалагізацыі неаднаразова выказваліся розныя погляды на лёс аказіянальных утварэнняў, іх мэтазгоднасці ў мастацкім тэксце. На наш погляд, абмяжоўваць таго ці іншага мастака слова толькі узуальнымі сродкамі – бесперспектыўны шлях. Напрыклад, у адным з артыкулаў Н. Гілевіча чытаем: «Стала даволі модным, амаль не пошасцю ў нашай паэзіі, утвараць новыя словы з дапамогай суфіксаў і прэфіксаў. Спосаб зусім не складаны: бярэцца любы назоўнік і ад яго ўтвараецца дзеяслоў, прыметнік ці прыслоўе, або бярэцца дзеяслоў і ад яго ўтвараецца назоўнік. Скажам, замест: у рацэ многа шчупакоў – пішуць: у рэчцы шчупачна. І па гэтаму ўзору – сотні іншых: у сажалцы – карасьна, у лесе – мурашна, на балоце – гадзючна, на падворку – індзючна і г. д. <...> ...Хачу зрабіць агаворку: я – за актыўную моватворчасць пісьменніка, за абнаўленне слова, за тое, каб дзякуючы суфіксу ці прэфіксу яно засвяцілася нейкім новым сэнсам ці эмацыянальным адценнем. Але тут выключна важнае значэнне маюць пачуццё меры і густ – тыя якасці, якімі характарызуецца моватворчасць народа. Не пераступаць мяжу і не даходзіць да моўнага свавольства, да

гульні, -- вось што абавязаны помніць, шукаючы патрэбнае слова, пісьменнік. Мова – не для гульні. Мова – наш найкаштоўнейшы нацыянальны скарб. Мову стварае народ – і, відаць, не трэба нікому з нас ускладаць на свае ўласныя плечы гэту вялікую гістарычную місію» [2, с. 224, 226].

У сваёй моватворчасці Мікола Віктаравіч Шабовіч гэтую мяжу не пераступае. Ён выдатна разумее, што аўтарскія неалагізмы, нягледзячы на нібыта іх «літаратурна-узуальны» характар, не адразу (а, магчыма, і ніколі) не стануць агульналітаратурным сродкам. Толькі нямногія з іх трапяць у кананічныя слоўнікі, атрымаюць магчымасць стаць паўнапраўнымі адзінкамі ў лексічным саставе агульнанароднай мовы. Аднак імкнуцца да гэтага трэба абавязкова.

Аўтарскія неалагізмы трывала ўвайшлі ў сістэму моўна-выяўленчых сродкаў большасці беларускіх паэтаў і празаікаў. Пастаяннае папаўненне імі гэтай сістэмы садзейнічае далейшаму ўдасканаленню роднага слова, сведчыць пра яго жывы характар і невычэрпныя словаўтваральныя магчымасці [5, с. 75]. У праве на існаванне і актыўнае выкарыстанне індывідуальна-стылістычных неалагізмаў як фактаў літаратурнай мовы многае залежыць і ад кожнага з нас: настаўнікаў і выкладчыкаў беларускай мовы, вучоных-лексікографаў, студэнтаў і школьнікаў, нарэшце – саміх стваральнікаў гэтых лексічных адзінак.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. *Василевский Н. С.* К вопросу о словообразовательной структуре глаголов на – ить (на материале белорусского и русского языков) // Актуальные проблемы русского словообразования : Материалы III респ. науч. конф. Ташкент : Укитувчи, 1978. С. 198–200.
2. *Гілевіч Н.* Мова, якой мы пішам ... // Покліч жыцця і часу: публіцыстычныя выступленні і артыкулы / Н. Гілевіч. Мінск, 1983.
3. *Земская Е. А.* Словообразование как деятельность. М. : Наука, 1992. 221 с.
4. *Нафрановіч Аркадзь.* «Не ўсё ... яшчэ разгадана» // Літаратура і мастацтва. 2008. 4 ліпеня.
5. *Прыгодзіч М. Р.* Шчодрасць слова. Мінск : Народная асвета, 1990. 79 с.
6. *Шабовіч М. В.* Аказіянальныя словы ў беларускіх мастацкіх тэкстах 20-х гадоў XX стагоддзя. Мінск : Логвінаў, 2013. 196 с.